

ویژگی‌های جمعیتی-اجتماعی کودکان خیابانی و عوامل مرتبط با خیابانی شدن آن‌ها: مطالعه ارزیابی سریع وضعیت در کرمانشاه

افسانه قاسمی^۱
پیام روشنفکر^۲
آرزو مهرابی^۳
بردیا فرجی^۴
مروئه وامقی^۵

تاریخ پذیرش: ۹۷/۱۲/۱۵

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۷/۰۷

چکیده

کودکان خیابانی در شهر کرمانشاه مانند کودکان بسیاری از مراکز استان‌های کشور به کار و زندگی می‌پردازند. برای ایجاد هر تغییری در وضعیت این کودکان نخست باید به ارزیابی این وضعیت و عوامل مرتبط با خیابانی شدن آن‌ها پرداخت. در این پژوهش کمی و کیفی، ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و کار کودکان خیابانی بررسی شده است. این پژوهش بخشی از مطالعه ارزیابی سریع در شش شهر کشور است که در سال ۱۳۹۵-۱۳۹۶ در دو فاز کیفی و کمی در شهر کرمانشاه انجام شد. در بخش کیفی با نمونه‌گیری هدفمند، ۱۹ مصاحبه فردی با مطلعان کلیدی و ۹ بحث گروهی با استفاده از پرسشنامه‌های نیمه‌ساختاریافته با کودکان خیابانی صورت گرفت. سپس در بخش کمی، پس از شناسایی ۵۴ پاتوق خیابانی کار کودکان با استفاده از نمونه‌گیری زمان-مکان و پرسشنامه، اطلاعات ۶۴ کودک خیابانی در پاتوق‌های کار کودکان در خیابان جمع‌آوری شد. به‌منظور تحلیل داده‌ها در بخش کیفی از تحلیل محتوای کیفی استفاده شد. نتایج نشان می‌دهد کودکان خیابانی شهر کرمانشاه عمدتاً پسر (۹۲/۲ درصد) و از نظر ترکیب ملیتی-قومی همگی ایرانی هستند که به سه قوم لک، کولی و کرد تعلق دارند. اغلب کودکان خیابانی (۸۱/۳ درصد) نزد خانواده و بستگان زندگی می‌کنند. حدود نیمی از این والدین طلاق گرفته‌اند (۲۶/۶ درصد) یا یکی از آن‌ها فوت شده است (۲۸ درصد). پدران بیشتر این کودکان بی‌سواد (۲۰/۳ درصد) یا کم‌سواد (۷۹/۷ درصد) هستند و حدود ۷۸ درصد آن‌ها بیکارند. اعتیاد از مشکلات شایع میان خانواده‌های این کودکان است و حدود ۷۰ درصد پدران، مصرف‌کننده فعلی یا قبلی مواد بوده‌اند. همچنین حدود ۶۰ درصد کودکان تحصیل نمی‌کنند و بیشتر به مشاغل خرد مانند دست‌فروشی (۸۶ درصد) می‌پردازند، اما حدود ۳۶ درصد آنان به جمع‌آوری ضایعات مشغول‌اند. مهم‌ترین دلیل کارکردن کودکان، کمک به معیشت خانواده (۷۰ درصد)، اجبار خانواده (۶۸ درصد) و بی‌سرپرستی (۱۴ درصد) است. این کودکان در معرض مشکلات متعددی در خیابان قرار دارند که شایع‌ترین آن تحمل سرما و گرمای شدید، گرسنگی و توهین و کتک‌خوردن از مأموران و مردم است. کودکان خیابانی کرمانشاه به خانواده‌هایی با شرایط بسیار نامطلوب اجتماعی-اقتصادی تعلق دارند. توجه به نیازهای اولیه و ضروری این خانواده‌ها و کاهش و کنترل وضعیت اعتیاد و بیکاری سرپرستان خانواده، برای کاهش کار کودکان در خیابان ضروری به‌نظر می‌رسد. به‌علاوه وجود مراکزی که کودکان در طول روز برای استفاده از غذای گرم و محافظت از سرما به آن مراجعه کنند، همچنین ممانعت از برخوردهای نامطلوب مأموران جمع‌آوری با کودکان از موارد لازم برای بهبود شرایط کودکان خیابانی است.

واژه‌های کلیدی: ارزیابی سریع وضعیت، ایران، کار کودک، کرمانشاه، کودکان خیابانی.

۱. دانشجوی دکتری مسائل اجتماعی دانشگاه الزهرا، تهران، afsaneh_ghasemi@yahoo.com
۲. دکتری عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت، استادیار پژوهش، عضو هیئت‌علمی مرکز تحقیقات مدیریت رفاه اجتماعی دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی تهران، roshanfekr.payam@gmail.com
۳. دانشجوی دکتری روانشناسی دانشگاه آزاد اسلامی اراک، mehrabi.arezoo94@gmail.com
۴. کارشناس ارشد مددکاری اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی تهران، faraji.bardia@yahoo.com
۵. روان‌پزشک، دانشیار پژوهش و رئیس مرکز تحقیقات مدیریت رفاه اجتماعی دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی تهران (نویسنده مسئول)، me.vameghi@uswr.ac.ir

مقدمه و طرح مسئله

بیش از دو دهه است که کار و حضور کودکان در خیابان‌های شهرهای بزرگ ایران به‌عنوان مشکل اجتماعی مدنظر قرار گرفته است. مسئله کودکان خیابانی از مشکلات بسیاری از شهرهای بزرگ جهان، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه است. آمار دقیقی از کودکان خیابانی در جهان وجود ندارد و صحت تخمین‌های قبلی که حکایت از صد میلیون کودک خیابانی در جهان دارد، اکنون با ابهام مواجه شده است (کنسرسیون کودکان خیابانی، ۲۰۱۵). با این حال خیابانی‌شدن کودکان علاوه بر محروم کردن آنان از حقوق اساسی خود مانند برخورداری از آموزش و مراقبت خانوادگی، به دلیل ساعات کار طولانی در خیابان با پیامدهای جدی جسمی، روانی و اجتماعی برای آن‌ها همراه است؛ برای مثال واله و دونا (۲۰۰۴) با پژوهشی در رواندا دریافتند که تقریباً نیمی از کودکان خیابانی بی‌خانمان و بدون مراقبت خانوادگی هستند. نتایج پژوهش علی و همکاران (۲۰۰۴) نیز نشان می‌دهد کودکان خیابانی به‌طور میانگین ۸ تا ۱۲ ساعت در روز کار می‌کنند. از مهم‌ترین مسائل آن‌ها نیز استثمار والدین، آزار و اذیت پلیس، سوءاستفاده و تأثیر هم‌سالانشان در زندگی است. براساس مطالعه کودکان خیابانی شهر مشهد، حدود یک‌سوم این کودکان در وضعیت عدم سلامت به‌سر می‌برند و ۱۷/۳ درصد آن‌ها نیز به موادی مانند سیگار، حشیش، تریاک، شیر و قرص‌های روان‌گردان اعتیاد دارند (تبریزی و دیگران، ۱۳۹۲). به دلیل شناخت محرومیت‌ها و پیامدهای خیابانی‌شدن کودکان، مسئله کودکان خیابانی موضوع مطالعات فعالان حقوق کودکان و سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان حوزه کودکان است.

عوامل گوناگونی درباره ظهور پدیده کودکان خیابانی بیان شده است؛ از یک‌سو فقر و شرایط اقتصادی خانواده‌ها که کودکان را به کار در خیابان‌ها به‌منظور کسب درآمد و کمک به معیشت خانواده می‌راند (اپتکار، ۲۰۰۲؛ لمیا، ۱۹۹۴) و از سوی دیگر نابسامانی و مشکلات خانواده‌های کودکان خیابانی مانند اعتیاد، تن‌فروشی و خشونت و آزار آنان که آن‌ها را به خروج از خانه به‌منظور گریز از شرایط سخت زندگی سوق می‌دهد. علاوه بر این ویژگی‌های فرهنگی که کار کودکان را ترویج می‌کند و کمبود و هزینه‌های امکانات آموزشی برای کودکان گروه‌های کم‌درآمد و محروم که به انتخاب کار در مقابل تحصیل منجر می‌شود، از دیگر عوامل گریز کودکان از خانه است. در عمل ترکیبی از عوامل فوق در کشورهای مختلف کودکان را

برای کار و زندگی به خیابان‌ها می‌رانند. مطالعات کودکان خیابانی در کشورهای مختلف جهان نقش این عوامل چندگانه را در خیابانی‌شدن کودکان نشان می‌دهد. برخی مطالعات اخیر مانند مطالعه کایرانگا و موکاشما (۲۰۱۴) نشان می‌دهد فقر، کمبود غذا، خشونت خانوادگی، نبود پناهگاه، محرومیت از تحصیل و آموزش، بر خیابانی‌شدن کودکان در رواندا تأثیر گذاشته است. همچنین نتایج پژوهش مرت و کاداوغلو (۲۰۱۴) در ترکیه بیان می‌کند کودکان در اثر عوامل اجتماعی، اقتصادی، فقر، بیکاری و مهاجرت خیابانی شده‌اند و مجبورند در خیابان کار کنند.

با مرور بسیاری از مطالعات در شهرهای مختلف ایران درمی‌یابیم اغلب کودکان خیابانی خانواده دارند و با آن‌ها در ارتباط هستند (۸۰ درصد)، اما در خانواده‌هایی با وضعیت اجتماعی-اقتصادی پایین زندگی می‌کنند و اغلب به دلیل مشکلات اقتصادی خانواده‌ها به کار در خیابان می‌پردازند (وامقی و همکاران، ۱۳۸۸). همچنین بسیاری از آن‌ها در خانواده‌هایی زندگی می‌کنند که والدین از یکدیگر جدا شده‌اند (۲۹/۳ درصد). در این میان، ۱۹ درصد والدین سابقه زندان و ۴۴ درصد پدران و ۲۱ درصد مادران سابقه اعتیاد دارند (وامقی و همکاران، ۱۳۹۰). برخی مطالعات در سال‌های اخیر یافته‌های مطالعات پیشین را تأیید می‌کند. از جمله نتایج پژوهش افشانی و همکاران (۱۳۹۱) درباره کودکان کار و خیابانی اصفهان نشان می‌دهد بیشتر آن‌ها در خانواده‌هایی با سطح تحصیلات پایین، شیوع بالای بیکاری (۳۰ درصد)، اعتیاد (۷۲ درصد) و سابقه زندان (۳۷/۵ درصد) زندگی می‌کنند. بیشترین علت بودن کودکان در خیابان، مشکلات اقتصادی (۴۹ درصد) و اجبار والدین به کار آن‌هاست (۱۸/۹ درصد). مطالعه انصاری و همکاران (۲۰۱۵) در شهر زاهدان نشان می‌دهد حدود ۵۰ درصد پدران و ۵۸ درصد مادران سواد ندارند و خشونت (۳۳ درصد)، مصرف مواد توسط پدر (۳۹ درصد)، آزار جسمی (۳۳ درصد)، سهل‌انگاری در برابر کودک (۳۲ درصد)، مرگ (۲۶ درصد) و ازدواج مجدد یکی از والدین (۳۵ درصد) مهم‌ترین دلایل خیابانی‌شدن کودکان است. براساس یافته‌های خیری و همکاران (۱۳۹۵) ۵۶ درصد والدین کودکان خیابانی مدنظر بی‌سواد و ۶۱ درصد آن‌ها معتاد هستند.

کودکان خیابانی در شهر کرمانشاه نیز مانند بسیاری از کودکان مراکز استان‌های کشور به کار و زندگی می‌پردازند. آمار دقیقی درمورد کودکان خیابانی این شهر وجود ندارد، اما یکی از مسئولان سازمان بهزیستی کرمانشاه از شناسایی و ارائه برنامه‌های ساماندهی برای ۵۰۰ کودک

خیابانی در استان گزارش داده است (خبرگزاری مهر، ۱۳۹۶). مطالعات اندکی درباره وضعیت کودکان خیابانی شهر کرمانشاه منتشر شده است. از جمله پژوهش پاسدار و همکاران درباره وضعیت تغذیه‌ای کودکان جمع‌آوری‌کننده ضایعات در شهر کرمانشاه (۱۳۹۳) که نشان می‌دهد حدود ۷۰ درصد کودکان متعلق به خانواده‌هایی با وضعیت اجتماعی-اقتصادی ضعیف هستند. در این میان، حدود ۶۹ درصد پدران و ۷۶ درصد مادران بی‌سواد و ۳۹ درصد پدران بیکارند. حدود ۱۵ درصد کودکان نیز بی‌سواد هستند و بقیه ترک تحصیل کرده‌اند. شناخت ویژگی‌های کودکان خیابانی و علل خیابانی‌شدن آن‌ها برای برنامه‌ریزی‌های این کودکان ضروری است. با توجه به محدودیت مطالعات درباره شهر کرمانشاه، در این پژوهش با استفاده از روش‌های کمی و کیفی به بررسی وضعیت خانوادگی، جمعیت‌شناختی و کار کودکان خیابانی شهر کرمانشاه پرداخته شد تا سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان بتوانند از این اطلاعات برای برنامه‌ریزی به‌منظور پیشگیری و کنترل آسیب‌های مختلف ناشی از کار کودکان در خیابان استفاده کنند.

چارچوب مفهومی

در نگاهی کلی می‌توان گفت کودک خیابانی به کودکی گفته می‌شود که بخش بزرگی از اوقات زندگی و فعالیت او به نحوی با محیط خیابان، پارک و اماکن عمومی مرتبط است و عموماً در این فضاها به‌تنهایی و در حال فعالیت دیده می‌شود (ایمانی و نرسیسیانس، ۱۳۹۱). برای درک واقع‌بینانه از مفهوم کودک خیابانی چهار ویژگی کودکان باید مورد توجه باشد: انگیزه و چگونگی حضور کودکان در خیابان، وضعیت و کنش‌های کودکان در خیابان، مدت‌زمان حضور کودکان در خیابان و طول مدت زندگی خیابانی، شیوه‌های سرپرستی، مراقبت و نظارت بر کودکان و میزان تماس و چگونگی پیوند کودکان با خانواده و نهادهای اجتماعی-حمایتی مرسوم. با توجه به معیارهای فوق در جمع‌بندی نهایی می‌توان تعریف زیر را درباره کودکان خیابانی ارائه داد: «کودکان خیابانی بخشی از گروه بزرگ‌تر کودکان در وضعیت دشوار یا کودکان آسیب‌پذیر شهری هستند که ساعات طولانی از شبانه‌روز و گاه تمام آن را به‌صورت موقت (ناپایدار) یا دائمی (مستمر) و برای مدتی نامعلوم خارج از نهادهای حمایتی معمول مانند خانواده و مدرسه، به قصد و انگیزه کار یا دوری از خانواده در خیابان به‌سر می‌برند» (حسینی، ۱۳۸۴).

یونیسف کودکان خیابانی را براساس وضعیت زندگی به چهار گروه طبقه‌بندی کرده است: الف) کسانی که بدون خانه و خانواده‌اند و در خیابان‌ها زندگی می‌کنند، ب) کسانی که خانه و خانواده دارند، اما در گروه‌های کوچک زندگی می‌کنند و گاهی اوقات توسط گروه مرتبط حمایت می‌شوند، ج) کسانی که در مراکزی خاص نگهداری می‌شوند، اما پیش از این در وضعیت بی‌خانمان زندگی کرده‌اند و تهدید به بازگشت به وضعیت خاصی شده‌اند، د) کودکانی که در خانواده خود زندگی می‌کنند، اما به دلایل مختلف (عمدتاً فقر) شب‌ها و ساعات زیادی از روز را در خیابان‌ها می‌گذرانند (زارع‌زاده، ۲۰۱۳: ۱۴۳۲).

همه این کودکان ویژگی‌های مشترک زیر را - با برخی تفاوت‌ها - دارند: آن‌ها بیشتر وقت خود را در خیابان‌ها صرف می‌کنند. از حقوق اساسی خود یعنی تحصیل، بهداشت، تغذیه و امنیت محروم هستند و با توجه به حضور طولانی در خیابان، با مشکلات بسیاری مواجه می‌شوند (زارع‌زاده، ۲۰۱۳: ۱۴۳۲). از دیدگاه اپتکار، فرایند تدریجی و قابل پیش‌بینی از خیابانی‌شدن کودکان قابل توصیف است. آن‌ها در ابتدا برای یک یا دو شب خارج از خانه به سر می‌برند، اما به تدریج زمان بیشتری را در خارج از منزل خود سپری می‌کنند. سپس با گذشت زمان، اوقات بیشتری را با دیگر کودکان در خارج از منزل به سر می‌برند و به ندرت ارتباطشان را با خانواده قطع می‌کنند (اپتکار، ۱۹۸۸: ۸۴-۸۸). به نظر می‌رسد در ایجاد مسائل اجتماعی مانند کودکان خیابانی به‌طورکلی چهار عامل مؤثر وجود دارد:

- عوامل اقتصادی مانند فقر، بی‌عدالتی، بیکاری، شکاف بزرگ در طبقات اجتماعی، توزیع ناعادلانه ثروت و... (زارع‌زاده، ۲۰۱۳). بسیاری از صاحب‌نظران معتقدند دلیل اصلی حضور بیشتر کودکان در خیابان فقر و عوامل اقتصادی است. براین اساس علت اصلی حضور کودکان در خیابان انجام‌دادن کار و کسب درآمد است؛ زیرا خانواده درآمد مکفی برای تأمین زندگی روزمره خود ندارد (لاسک به نقل از افشانی و همکاران، ۱۳۹۱).
- عوامل اجتماعی و فرهنگی از جمله ترکیب ساختاری و رشد جمعیت، مهاجرت، جنگ، تغییرات در ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی، تفاوت نسل‌ها و تفاوت در نگرش‌ها و باورهای غلط و تبعیض‌آمیز؛ مانند توجه به کودکان به‌عنوان منبع درآمد و کمبود سازمانی برای حمایت از آن‌ها و...

- فاکتورهای خانوادگی شامل خانواده‌های گسترده، پرجمعیت و پرخطر با زمینه‌های اعتیاد، اطلاع‌نداشتن والدین از نیازهای مناسب آن‌ها و... (زارع‌زاده، ۲۰۱۳). از دیدگاه بیشتر پژوهشگران، علت خیابانی‌شدن کودکان آسیب‌ها و فقر خانواده است. پژوهش‌های متعددی در بسیاری از کشورهای در حال توسعه نشان می‌دهد روابط ناکارآمد و فشارهای اقتصادی خانواده، نقشی تعیین‌کننده در ترک کودکان از خانه دارد. بسیاری از کودکان خیابانی از خانواده‌هایی می‌آیند که در آن‌ها آزار و بی‌توجهی می‌بینند. حجم زیادی از پژوهش‌ها نیز نشان می‌دهد این آسیب‌های خانوادگی در موارد زیادی از فقر خانواده سرچشمه می‌گیرد (وامقی و همکاران، ۱۳۹۲).
- عوامل فردی یا زیست‌روحي از جمله ویژگی‌های شخصیتی کودکان، توانایی ذهنی آن‌ها و توانایی‌هایشان در مقابله با مشکلات زندگی، بحران بلوغ و آثار آن و... است.

روش پژوهش

این مقاله به سفارش سازمان بهزیستی و به منظور ارزیابی وضعیت رفتارهای پرخطر و ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و کار کودکان خیابانی و خانواده‌های آن‌ها، بخشی از یافته‌های مطالعه ارزیابی وضعیت کودکان خیابانی در شهر کرمانشاه را به روش ارزیابی سریع و پاسخ (RAR)^۱ بیان می‌کند. این پژوهش در سال ۱۳۹۵-۱۳۹۶ در کرمانشاه و ۵ شهر مرکز استان شامل تهران، مشهد، کرج، بندرعباس و زاهدان کل کشور انجام شده است. مطالعه در شهر کرمانشاه، از اسفندماه ۱۳۹۵ تا خرداد ۱۳۹۶ انجام شد که جمعیت هدف آن، کودکان خیابانی شهر کرمانشاه و مطلعان کلیدی مرتبط بودند. منظور از کودکان خیابانی، کودکان ۱۰ تا ۱۸ ساله‌ای هستند که زمان زیادی از روز را در خیابان‌های شهر کرمانشاه به کار و/یا زندگی می‌پردازند. مطالعه در دو مرحله کیفی و کمی متوالی انجام شد. در بخش کیفی، برای جمع‌آوری داده‌ها ۱۹ مصاحبه فردی و یک بحث گروهی با مطلعان کلیدی و ۸ بحث گروهی با کودکان خیابانی و انتخاب مطلعان کلیدی و کودکان به صورت هدفمند انجام شد. معیار انتخاب مطلعان، داشتن تجربه ستادی و/یا کار مستقیم در سازمان‌های دولتی و غیردولتی

مرتبط با کودکان خیابانی و رفتارهای پرخطر بود. مطلعان مصاحبه‌شده کارشناسان و مدیران برخی سازمان‌های دولتی مرتبط بودند که بخش‌های مختلف سازمان بهزیستی کرمانشاه، دانشگاه علوم پزشکی کرمانشاه، مرکز بهداشت، مرکز گذری، مرکز مشاوره بیماری‌های رفتاری، سازمان‌های غیردولتی کودکان خیابانی و نیروی انتظامی را شامل می‌شدند. نمونه‌گیری کودکان به کمک ۵ مرکز ارائه‌دهنده خدمات به کودکان خیابانی شهر کرمانشاه صورت گرفت. در این مرحله از پرسشنامه‌های نیمه‌ساختاریافته برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شد و تحلیل داده‌ها به روش تحلیل محتوای مصاحبه‌ها صورت گرفت. در بخش کمی، نمونه‌گیری به روش مبتنی بر زمان و مکان (TLS)^۱ و از ۵۲ پاتوق کار کودکان در سطح خیابان انجام شد. با توجه به نبود چارچوب برای نمونه‌گیری از کودکان در خیابان و به‌منظور نزدیک‌شدن نمونه‌گیری به نوع احتمالی، نمونه‌گیری از پاتوق‌ها به روش احتمالی انجام شد (دانشگاه کالیفرنیا، سانفرانسیسکو، ۲۰۱۴). بدین ترتیب که در مرحله کیفی فهرستی از پاتوق‌های کار کودکان خیابانی و زمان‌های حداکثر حضور آن‌ها در پاتوق، در مصاحبه با مطلعان و کودکان تهیه شد و طی یک هفته پیش از شروع مطالعه کمی، همه پاتوق‌ها مشاهده شدند تا از حیث داشتن حجم نمونه کافی تأیید شوند. سپس از فهرست پاتوق‌های شناسایی‌شده و زمان‌هایی که بیشترین تعداد کودکان بودند، به روش تصادفی ۲۳ پاتوق و زمان‌های بیشترین حضور کودکان انتخاب شد و نمونه‌گیری درون پاتوق‌ها به روش تصادفی صورت گرفت. مجموعاً با ۶۴ کودک خیابانی دختر و پسر مصاحبه و پرسشنامه کمی تکمیل شد. پرسشنامه، محقق‌ساخته و حاوی پرسش‌هایی درباره وضعیت جمعیت‌شناختی کودکان خیابانی و خانواده‌ها، کار کودکان، وضعیت سلامت و خدمات مرتبط با آن‌ها بود. مطالعه در کمیته اخلاق دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی با کد IR.USWR.REC.1395.373 تصویب شد. همه مصاحبه‌ها و بحث‌های گروهی کودکان با کسب رضایت آگاهانه از کودکان صورت گرفت. پرسشنامه‌ها بدون نام است و کودکان برای قطع مصاحبه یا ادامه شرکت در بحث آزاد بودند. این مقاله به ارائه یافته‌های جمعیت‌شناختی و کار کودکان می‌پردازد.

1. Time-Location Sampling

یافته‌های پژوهش

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی کودکان خیابانی

بیشتر کودکان خیابانی مورد مطالعه در کرمانشاه (۹۲/۲ درصد) پسر هستند که میانگین سنی آن‌ها ۱۲/۱ و میانه آن‌ها ۱۲ است. بیشترین گروه را کودکان ۱۰ (۲۵ درصد) و ۱۳ (۲۵ درصد) سال و در مجموع کودکان ۱۰ تا ۱۴ ساله (حدود ۹۳/۸ درصد) تشکیل می‌دهند. همچنین همه کودکان خیابانی مدنظر ایرانی بودند و به ترتیب، قومیت کولی (۳۴/۴ درصد)، لک (۳۲/۸ درصد) و کرد (۲۸/۱ درصد) داشتند. وقتی از کودکان پرسیده شد که آیا به مدرسه می‌روند، تنها ۳۶ درصد پاسخ مثبت دادند و ۵۷/۸ درصد آن‌ها ترک تحصیل کرده بودند (جدول ۱).

جدول ۱. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی کودکان خیابانی در کرمانشاه، ۱۳۹۶

متغیر	طبقات	فراوانی	درصد
جنس	دختر	۵	۷/۸
	پسر	۵۹	۹۲/۲
	جمع	۶۴	۱۰۰
سن	۱۰ سال	۱۶	۲۵
	۱۱ سال	۶	۹/۳
	۱۲ سال	۱۴	۲۱/۹
	۱۳ سال	۱۶	۲۵
	۱۴ سال	۸	۱۲/۵
	۱۵ سال	۳	۷/۴
	۱۶ سال	۱	۱/۶
	جمع	۶۴	۱۰۰
رفتن به مدرسه	ترک تحصیل	۲۳	۳۶
	هرگز مدرسه نرفته است	۳۷	۵۷/۸
	نامشخص	۲	۳/۱
	جمع	۶۴	۱۰۰
ملیت	ایرانی	۶۴	۱۰۰
	غیرایرانی	۰	۰
قومیت	کرد	۱۸	۲۸/۱
	لر	۳	۴/۷
	کولی	۲۲	۳۴/۴
	لک	۲۱	۳۲/۸
	جمع	۶۴	۱۰۰

ترکیب سنی و جنسی: براساس مشاهدات کارشناسان می‌توان گفت کودکان خیابانی شهر کرمانشاه عموماً در طیف ۸ تا ۱۸ سال قرار دارند. در این میان، نکته مهم کاهش سن کودکان خیابانی طی سال‌های اخیر است. این کودکان هم دختران و هم پسران را شامل می‌شوند، اما به گفته کارشناسان تعداد پسران بیشتر است و با افزایش سن کودکان خیابانی احتمالاً تعداد دختران افزایش می‌یابد.

- بحث گروهی کودکان: کودک خیابانی کوچک‌تر هم دیدم؛ ۹ سال. هم‌اندازه خودمون. من کودک خیابانی یازده‌ساله دیدم. کوچک‌ترینی که دیدم شش‌ساله بود.

ترکیب ملیتی و قومیتی: مصاحبه‌های کارشناسان نشان می‌دهد کودکان خیابانی غیرایرانی در شهر کرمانشاه بسیار اندک هستند. کودکان خیابانی اقوام کرد، فارس، کلهر، سنجایی، لک و کولی را شامل می‌شوند، اما سه قومیت اصلی کودکان اقوام کولی، لک و کرد و از بین این سه نیز بیشتر کودکان خیابانی از دو قوم کولی و لک هستند.

تحصیلات کودکان: به گفته کارشناسان، کودکان خیابانی کرمانشاه اغلب بی‌سواد یا کم‌سواد هستند.

- مددکار حوزه کودکان خیابانی: تحصیلاتشون معمولاً تا سیکل هم فکر نمی‌کنم برسه. همه همون مراحل قبل از ورود به دبیرستان ترک تحصیل می‌کنن. بیشتر کودکان خیابانی سوادشون در حد خواندن و نوشتنه.

در میان اقوام مختلف، کودکان خیابانی قوم لک تحصیلات بیشتری دارند، اما کولی‌ها کمتر به تحصیلات و سواد کودکان توجه می‌کنند.

- کارشناس مرکز دولتی: طبق اون چیزی که بین خودشون [قوم کولی] رسمه، می‌گن پسره رو بفرستیم سرکار یا دختر توی همون سن پایین باید ازدواج بکنه. دختر مدرسه نمی‌خواد، باید کار کنه.

در مواردی مدارس از تحصیل کودکان خیابانی به دلیل تأخیر در مراجعه برای ثبت‌نام

ممانعت می‌کنند.

• بحث گروهی کودکان: این مدرسه‌ها مثلاً از سن ۹ سالگی دیگه راه نمی‌دن. این بچه‌ها گناه دارن؛ مثلاً بعضیا مادر و پدر ندارن، سواد ندارن، دیر میذارنشون مدرسه و دیگه راهشون نمی‌دن.

برخی کودکان نیز گفته‌اند کودکانی که کارفرما دارند، ممکن است اجازه تحصیل نداشته باشند. در نتیجه کودک به دلیل امرارمعاش از تحصیل بازمی‌ماند.

• بحث گروهی کودکان: مدرسه نه، بعضی‌ها به خاطر اینکه زیر دست بقیه کار می‌کنن فکر نکنم اجازه بدن که برن مدرسه.

وضعیت و ویژگی‌های کار کودکان

براساس نتایج مطالعه، رایج‌ترین شغل کودکان دست‌فروشی (۸۶ درصد) و پس از آن جمع‌آوری ضایعات (۳۷/۵ درصد)، نان خشک (۳۲/۸ درصد) و گدایی (۳۱/۳ درصد) است، اما تعدادی از کودکان به تن‌فروشی (۱۴/۱ درصد) و خریدوفروش مواد (۱۸/۵ درصد) و الکل (۶/۲ درصد) اقدام می‌کنند. همه کودکان پیش از ۱۵ سالگی وارد کار در خیابان شده‌اند و نزدیک به ۶۶ درصد آن‌ها قبل از ۱۰ سالگی کار خیابانی را آغاز کرده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد کودکان ساعات زیادی از روز را کار می‌کنند؛ به طوری که بیشتر آنان بیش از ۵ ساعت در روز در خیابان به کار مشغول هستند. درآمد کودکان بین ۱۵ تا ۹۰ هزار تومان در روز و میانگین و میانه آن به ترتیب ۴۰.۳۴۳ تومان و ۴۰ هزار تومان در روز بوده است. همچنین ۲۹/۷ درصد کودکان درآمد ۲۰ هزار تومان و کمتر در روز، ۲۵ درصد درآمد بین ۲۰ و ۴۰ هزار تومان، ۳۴/۴ درصد درآمد بین ۴۰ و ۶۰ هزار تومان در روز و بقیه (۱۰/۹ درصد) درآمد بین ۶۰ و ۹۰ هزار تومان در روز داشته‌اند. نتایج مرتبط با نحوه خرج کردن درآمد کودک نیز نشان می‌دهد در ۸۹ درصد موارد درآمد کودک توسط کودک و خانواده با هم خرج می‌شود. بیشتر کودکان کارفرما ندارند (۷۱/۹ درصد) و تنها ۹/۴ درصد آن‌ها اعلام کرده‌اند که درآمدشان را خودشان و کارفرما خرج می‌کنند. همه کودکان با مشکلاتی در کار خیابانی مواجه شده‌اند که بیشتر این مشکلات عبارت است از: از تحمل سرما و گرمای شدید (۷۸/۱ درصد)، گرسنه ماندن (۷۵ درصد) و توهین و کتک خوردن از مأموران (۶۴ درصد) (جدول ۲).

جدول ۲. ویژگی‌های کار کودکان خیابانی شهر کرمانشاه، ۱۳۹۶

متغیر	طبقه	فراوانی	درصد	
سن ورود به خیابان	زیر ۵ سال	۴	۶/۳	
	۵ تا ۹ سال	۳۸	۵۹/۴	
	۱۰ تا ۱۴	۲۲	۳۴/۳	
	۱۵ تا ۱۸	۰	۰	
	جمع	۶۴	۱۰۰	
مدت‌زمان کار در خیابان	تا دو ساعت	۰	۰	
	دو تا ۵ ساعت	۰	۰	
	بیش از ۵ ساعت	۶۳	۹۸/۴	
	بدون پاسخ	۱	۱/۶	
	جمع	۶۴	۱۰۰	
نوع کار در خیابان	دست‌فروشی	۵۵	۸۶	
	وزن‌کشی	۵	۷/۸	
	نان خشکی	۲۱	۳۲/۸	
	زباله‌گردی و جمع‌آوری ضایعات	۲۴	۳۷/۵	
	باربری	۱	۱/۶	
	واکس‌زنی	۱۷	۲۶/۶	
	پادویی و شاگردی	۴	۶/۳	
	گدایی	۲۰	۳۱/۳	
	جیب‌بری	۴	۶/۳	
	تن‌فروشی	۹	۱۴/۱	
	خرید و فروش مواد	۱۲	۱۸/۵	
	خرید و فروش الکل	۴	۶/۲	
	ولگردی	۱	۱/۶	
	سایر	۳	۴/۷	
	بلی	۱۷	۲۶/۶	
داشتن کارفرما	خیر	۴۶	۷۱/۹	
	بدون پاسخ	۱	۱/۶	
	جمع	۶۴	۱۰۰	
	درآمد در روز	۱۵ تا ۲۰ هزار تومان	۱۹	۲۹/۷
		۲۰ تا ۴۰ هزار تومان	۱۶	۲۵
۴۰ تا ۶۰ هزار تومان		۲۲	۳۴/۴	
۶۰ تا ۹۰ هزار تومان		۷	۱۰/۹	
جمع		۶۴	۱۰۰	
نحوه خرج کردن درآمد	خانواده	۱	۱/۶	
	کودک و خانواده	۵۷	۸۹	
	کارفرما و کودک	۶	۹/۴	
	جمع	۶۴	۱۰۰	
	مشکلات کار در خیابان	تحمل سرما/ گرمای شدید	۵۰	۷۸/۱
توهین و کتک‌خوردن از مردم		۱	۱/۶	
توهین و کتک‌خوردن از مأموران		۴۱	۶۴	
آزار جنسی		۱۰	۱۵/۶	
نداشتن جای خواب		۳	۴/۷	
گرسنه ماندن		۴۸	۷۵	
هیچ‌کدام	۰	۰		

انواع کار: کودکان خیابانی عمدتاً به مشاغلی مانند دست‌فروشی (فروش آدامس، گل، دعا، لنگ و...)، جمع‌آوری نان خشک و ضایعات، وزن‌کشی، شیشه‌پاک‌کنی، واکس‌زدن و تکدی‌گری مشغول هستند و با احتمال کمتری به مشاغل غیرقانونی مانند سرقت و جابه‌جایی مواد می‌پردازند که با افزایش سن، احتمال این کارها بیشتر می‌شود. بسیاری از مطلعان بیان کردند تن‌فروشی به معنای مصطلح آن در میان کودکان وجود ندارد و بیشتر باید از آزار جنسی صحبت کرد که اگر این مورد دیده شود، بیشتر در کودکان بی‌سرپرست وجود دارد تا کودکانی که سرپرست دارند.

- کارشناس مرکز دولتی: بینین شغلشون به سن و سال این‌ها بستگی داره. هرچقدر سنشون پایین‌تر باشه، به کارهای سبک‌تر مثل دست‌فروشی، جمع‌کردن ضایعات از توی زباله‌ها مشغولن. هرچه سن بالاتر می‌ره، ممکنه تخصصی‌تر کار کنن. این‌ها ممکنه اصلاً به کارهای خلاف قانون برن.

مشاغل کودکان خیابانی را می‌توان برحسب قومیت آن‌ها نیز تفکیک کرد. به عقیده برخی کارشناسان، لک‌ها بیشتر دوره‌گرد و خرده‌فروش‌اند، اما ضایعات و نان خشک هم جمع‌آوری می‌کنند. در میان قوم لک مشاغل غیرقانونی مانند سرقت و جابه‌جایی مواد نیز دیده می‌شود، اما گدایی و تن‌فروشی در میان لک‌ها شایع نیست و بیشتر میان کولی‌ها رواج دارد. کردها نیز مشاغل بینابین این دو قوم را انجام می‌دهند.

پاتوق کار: بسیاری از کودکان محل‌های کار یا پاتوق‌های ثابتی دارند که دیگران اجازه ورود به آن را ندارند، اما برای برخی ممکن است این پاتوق‌ها دائمی نباشد و در آن‌ها جابه‌جا شوند. کودکان در مناطق پرتردد شهر و برای مشاغلی مانند دست‌فروشی و پاک‌کردن شیشه‌ها بر سر چهارراه‌های شلوغ می‌ایستند.

- مسئول مرکز دولتی: این‌ها حریم‌هایی دارند. جاهایی مشخص انگار سند به نام زدن که کسی اجازه نداره وارد حریم اون‌ها بشه و آگه بشه، به شدت تهدیدش می‌کنن. حتی با کتک و این‌ها از محل‌ها و پاتوق خودشون خارجشون می‌کنن.

کودکان خیابانی که به مشاغل غیرقانونی مانند فروش مواد و تن‌فروشی مشغول‌اند، بیشتر حاشیه‌های شهر و مناطق متروکه را برای کسب درآمد انتخاب می‌کنند.

ساعت کار: کودکان در طول روز و همه ساعات و روزهای هفته کار می‌کنند، اما در ساعات پرتردد گاه تا پاسی از شب به کسب درآمد مشغول‌اند.

- کارشناس مرکز دولتی: من فکر می‌کنم کارشون از ساعت ۹ شروع می‌شه. ممکنه بستگی به فصلش داشته باشه؛ مثلاً توی زمستون نهایت ۴، ۵، ۵/۵. توی شش ماه اول که هوا بهتره احساس می‌کنم مثلاً تا ۸/۵ یا ۹ شب.

کودکان در روزهای تعطیل برای کار به بازارها و مناطق تفریحی شهر می‌روند که جمعیت بیشتری در آنجا حضور دارند. در روزهای پنج‌شنبه هم به گورستان‌ها می‌روند و آنجا به فروش آب، گل و... می‌پردازند. ساعات حضور کودکان می‌تواند براساس فصل متفاوت باشد. در فصل زمستان که هوا سرد است و زودتر تاریک می‌شود، زمان کار کوتاه‌تر از تابستان است.

- مسئول مرکز دولتی: فکر می‌کنم بیشتر روزهای تعطیل باشند. به‌خاطر اینکه بچه‌هایی هم هستن که تعدادی از اون‌ها بالاخره مدرسه می‌رن و درس می‌خونن. میان در محله‌های تجمعی مثل جمعه‌بازار و پنج‌شنبه‌بازار. معمولاً پنج‌شنبه‌ها مزار شهدا و پارک کوهستان و جاهای تفریحی هستن.

درآمد کودک: درآمد کودکان متغیر، و از ۱۰ تا ۱۰۰ هزار تومان گزارش شده است، اما بیشترین ارقامی که مطلعان گزارش کرده‌اند بین ۳۰ تا ۵۰ هزار تومان است.

- بحث گروهی کودکان: من در روز ۱۶ تومن، ۲۰ تومن. من هم در روز ۲۰ تومن، ۲۵ تومن، ۳۰ تومن، از ۳۰ تومن بالا نمی‌ره. من در روز ۲۰ تومن درآمدمه.

به گفته کارشناسان، کودکانی که سرپرست دارند، بیشتر درآمد خود را به خانواده می‌دهند، اما آن‌ها که سرپرست ندارند، درآمد را خرج زندگی خود می‌کنند.

روابط کاری و باندها: برخی کارشناسان براساس مشاهدات خود از کار کودکان در خیابان، وجود باندهای احتمالی را حدس می‌زنند که کودکان خیابانی را سازمان‌دهی می‌کنند، اما گزارش قطعی از وجود باندها ندارند. به عقیده این کارشناسان، سرپرستان باندها معمولاً در ازای غذا و جای خواب و... قسمت اعظم درآمد کودکان را از آن خود می‌کنند.

- مسئول مرکز دولتی: پشت چراغ‌قرمز دیدم یه آقای با یه وانت‌بار اومد. یک پسر جوانی هم بود از پشت ماشینش به هرکدام از این‌ها یک بسته داد؛ بسته‌های

یک‌بار مصرف. مثلاً معلوم بود اینا اجاره اون آقا هستند. به هر کدام از این بچه‌های چهار نفری یه دونه داد و سریع سوار ماشین شد.

نگرانی کارشناسان درباره این باندها این است که احتمال به‌کارگیری کودکان در فعالیت‌های غیرقانونی و درگیر شدن با رفتارهای پرخطر مانند اعتیاد و بیماری‌هایی مانند ایدز و هپاتیت وجود دارد.

- رئیس مرکز غیردولتی: ممکنه به وسیله این‌ها مواد به اصطلاح مخدر و مواد اعتیادآور جابه‌جا کنن، ردوبدل کنن و ممکنه که از اینا به‌عنوان ارتباطاتی که خودشون به دام نیفتن استفاده بکنن و اینا رو به دام بندازن و خیلی چیزهای پرخطری دیگه‌ای که ممکنه برای این‌ها اتفاق بیفته.

در مقابل، برخی کارشناسان معتقدند این شبکه‌ها از بستگان و نزدیکان کودکان تشکیل شده‌اند که از آن‌ها برای کسب درآمد استفاده می‌کنند.

- معاون مرکز دولتی: شبکه‌هایی وجود داره که متأسفانه اکثراً هم می‌شه گفت از نزدیکان این کودکان هستن؛ یعنی یا عمو یا دایی یا بالاخره یک نسبت دور یا نزدیکی با این افراد دارن و اینا به‌واسطه همون مسائل قومی، فرهنگی، اقتصادی و مشکلاتی که از نظر آسیب‌های اجتماعی درگیرش هستن، به‌نوعی به‌عنوان یک ابزار این افراد را در اختیار قرار می‌دن و درواقع حاصل زحمات اون‌ها و درآمدهایی که اون‌ها به خودشون اختصاص می‌دن.
- به‌گفته برخی کارشناسان، کودکان درون خود از یکدیگر مراقبت می‌کنند. کودکان خیابانی معمولاً به‌صورت گروه‌های دو تا چهار نفره بر سر چهارراه‌ها یا مزارها کار می‌کنند و از یکدیگر در برابر سایر افراد و اعضای سایر باندها حمایت می‌کنند و روابط درون‌گروهی قوی‌ای دارن.
- کارشناس مرکز دولتی: وحدتشان واقعاً مثال‌زدنیه و خیلی حمایتی برخورد می‌کنن. بینین روابطشون خیلی قوی و زیاده؛ چون خودشون رو همون چندنفری که سر چهارراه‌ها در برابر یک اجتماع می‌بینن. خیلی پشت هم هستن. قوانینی هم دارن.
- **مشکلات محیط کار (جسمی، روانی و...):** کودکان خیابانی به‌دلیل شرایط زندگی و حضور در خیابان دچار مشکلات جسمی و روحی می‌شوند. آن‌ها علاوه‌براینکه تغذیه مناسبی ندارند، در سرما و گرما و در هر شرایطی در خیابان به‌دنبال امرارمعاش هستند.

به‌علاوه گشتن در زیاله‌ها و ضایعات سبب بیماری‌های پوستی، عفونی و... می‌شود. مصرف مواد و روابط جنسی محافظت‌نشده نیز می‌تواند به بیماری‌های عفونی در کودکان منجر شود که به دلیل نداشتن امکانات درمانی کافی ممکن است طولانی و ادامه‌دار شود.

- مسئول مرکز دولتی: قطعاً یکی از آسیب‌های جسمی این افراد با توجه به اینکه امرارمعاش و درآمد کم و تغذیه نامناسب دارن، قطعاً در معرض استفاده و استعمال دخانیات و مواد مخدر قرار می‌گیرن. این وابسته بشن به این مواد و این روند رو ادامه بدن، از نظر تن‌فروشی و آسیب‌های جنسی هم قطعاً دچار بیماری‌های مقاربتی، ایدز و هپاتیت می‌شن.

یکی از مشکلات شایع در خیابان برخورد مردم و بیشتر مأموران جمع‌آوری با کودکان خیابانی است که علاوه بر آسیب جسمی و روحی، بدبینی زیادی در کودکان به اقدامات و مداخلات سازمان‌های متولی حمایت از کودکان خیابانی در کودکان ایجاد می‌کند.

- کارشناس مرکز دولتی: ... دید خوبی به نیروی انتظامی ندارن. اصلاً این دوره‌ای که اینارو جمع می‌کنن، من دیدم که مثلاً قراره اونجا یه سمینار بین‌المللی رخ بده، اینارو شروع می‌کنن به جمع کردن.

- بحث گروهی کودکان: نیروی انتظامی برخورد خوبی با بچه‌ها نداره. اونا مثلاً می‌بینن بچه دختره، چادری چیزی از سرشون از تو خیابان رو می‌کنن. دست‌فروشی و گدایی می‌کنن، میندازنشون ماشین. اگر نره با زور کتک و این‌ها میندازنشون تو مینی‌بوس و می‌برنشون. هم شنیدیم، هم دیدیم.

به‌علاوه کار کودکان آسیب‌های روانی برای آن‌ها به‌همراه دارد. مورد ضرب و شتم قرارگرفتن و تحقیرشدن، آثاری منفی بر سلامت روانی کودکان مانند پرخاشگری دارد.

- رئیس مرکز دولتی: من با یکی صحبت کردم. این قدر پر از خشم و کینه بود که به من می‌گفتش همه کسایی که اینجا توی شهر دارن زندگی می‌کنن دشمن من هستن. از این بابت، فقط خودش رو دوست داشت؛ چون این قدر بهش آزار جسمی و روانی [وارد شده بود].

ویژگی‌های خانوادگی کودکان خیابانی

براساس یافته‌های کمی مطالعه می‌توان گفت حدود ۲۰ درصد پدران و ۵۷/۸ درصد مادران کودکان خیابانی بی‌سواد هستند. همچنین حدود ۷۸ درصد پدران بیکار و ۹۲ درصد مادران خانه‌دار و تنها ۱/۶ درصد شاغل یا بازنشسته هستند. محل خواب بیشتر کودکان (۸۱/۳ درصد) نزد خانواده و بستگان است، اما بسیاری از کودکان تک‌سرپرست هستند. حدود ۲۶/۶ درصد والدین نیز از یکدیگر جدا شده‌اند و ۲۸/۱ کودکان پدر یا مادر خود را از دست داده‌اند. به این ترتیب به نظر می‌رسد اغلب کودکان خانواده و بستگانی دارند که با آن‌ها در ارتباط هستند و شب را در خانه و کنار آن‌ها به سر می‌برند. با این حال حدود یک‌سوم کودکان سابقه فرار از خانه دارند که بیشترین دلیل آن آزار جسمی (۵۶/۲ درصد) و شرایط بد اقتصادی خانواده (۳۶ درصد) است. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد ۵۴/۷ درصد پدران اعتیاد دارند و حدود ۲۰ درصد هم قبلاً اعتیاد داشته‌اند و ترک کرده‌اند. حدود ۲۲ درصد مادران نیز مصرف‌کننده قبلی یا فعلی بوده‌اند (جدول ۳). مجموعه یافته‌های فوق نشان‌دهنده مشکلات جدی در خانواده از جمله بیکاری، اعتیاد، جدایی والدین، خشونت به کودکان و فرار از خانه است.

جدول ۳. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی خانواده‌های کودکان خیابانی کرمانشاه، ۱۳۹۶

متغیر	طبقات	فراوانی	درصد
وضعیت زندگی والدین	زندگی مشترک	۲۹	۴۵/۳
	طلاق و ترک خانواده	۱۷	۲۶/۶
	فوت والد یا والدین	۱۸	۲۸/۱
	جمع	۶۴	۱۰۰
شغل پدر	شاغل، بازنشسته	۶	۹/۴
	بیکار	۵۰	۷۸/۱
	فوت پدر	۸	۱۲/۵
	جمع	۶۴	۱۰۰
شغل مادر	شاغل، بازنشسته	۱	۱/۶
	خانه‌دار	۵۹	۹۲/۲
	فوت مادر	۴	۶/۳
	جمع	۶۴	۱۰۰
تحصیلات پدر	بی‌سواد	۱۳	۲۰/۳
	ابتدایی	۵۱	۹۷/۷
	جمع	۶۴	۱۰۰

ویژگی‌های جمعیتی-اجتماعی کودکان خیابانی و عوامل مرتبط با خیابانی شدن آن‌ها ... ۱۰۳

ادامه جدول ۳. ویژگی‌های جمعیت‌شناختی خانواده‌های کودکان خیابانی کرمانشاه، ۱۳۹۶

متغیر	طبقات	فراوانی	درصد
تحصیلات مادر	بی سواد	۳۷	۵۷/۸
	ابتدایی	۲۶	۴۰/۶
	متوسطه و دیپلم	۱	۱/۶
	جمع	۶۴	۱۰۰
محل خواب (یک ماه اخیر)	خانواده	۴۳	۶۷/۲
	اقوام	۲۷	۴۲/۲
	با دوستان	۰	۰
	محل کار	۰	۰
	سرپناه و مراکز حمایتی	۹	۱۴/۱
	خیابان	۳	۴/۷
	ساختمان‌های خرابه	۳	۴/۷
	پارک	۲	۳/۱
داشتن سابقه فرار و ترک خانه	بله	۴۲	۶۵/۶
	خیر	۲۲	۳۴/۴
	جمع	۶۴	۱۰۰
دلیل ترک خانه	شرایط بد اقتصادی	۲۳	۳۶
	اعتیاد والدین	۱۰	۱۵/۶
	آزار جسمی	۳۶	۵۶/۲
	آزار روانی	۱۴	۲۱/۹
	آزار جنسی	۱۰	۱۵/۶
	طلاق والدین	۱۳	۲۰/۳
	سایر	۱	۱/۷
سابقه مصرف مواد پدر	مصرف‌کننده	۳۵	۵۴/۷
	ترک کرده	۱۳	۲۰/۳
	بدون سابقه مصرف	۴	۶/۳
	نمی‌داند	۱	۱/۶
	بدون پاسخ	۱۱	۱۷/۱
جمع	۶۴	۱۰۰	
سابقه مصرف مواد مادر	مصرف‌کننده	۸	۱۲/۵
	ترک کرده	۶	۹/۴
	بدون سابقه مصرف	۳۸	۵۹/۴
	نمی‌داند	۲	۳/۱
	بدون پاسخ	۱۰	۱۵/۶
جمع	۶۴	۱۰۰	

وضعیت سرپرستی: به عقیده بیشتر کارشناسان، بسیاری از کودکان خیابانی خانواده دارند، اما در خانواده‌هایی نابسامان زندگی می‌کنند. به‌طورکلی می‌توان این کودکان را در دو گروه طبقه‌بندی کرد؛ گروه اول کودکانی که در ارتباط با خانواده هستند، اما تعداد فرزندان زیاد است، پدر و مادر معتادند، فقر مالی دارند و کودک ناچار به کارکردن است، اما با خانواده‌اش نیز در ارتباط است. گروه دوم شامل کودکانی است که بی‌سرپرست هستند و هیچ مراقبت خانوادگی ندارند. این کودکان ممکن است به‌دلیل طلاق والدین یا بدسرپرستی از خانه فرار کرده و خیابانی شده باشند.

- کارشناس مرکز دولتی: بحث گروهی کودکان: مهم‌ترین مشکلات بچه‌هایی که تو خیابون کار می‌کنی مشکل مالیه. مشکلات دیگه بی‌مکانی و بی‌سرپرستیه؛ مثلاً هیچ کسی رو تو خونشون ندارن، پدرشون معتاده و برا همین می‌زنه تو سرشون می‌گه برید برام پول بیارید.

تحصیلات و اشتغال والدین: به‌گفته کارشناسان، والدین بیشتر کودکان خیابانی یا بی‌سوادند یا تنها سواد خواندن و نوشتن دارند. همچنین یا بیکارند یا به کارگری و مشاغل کاذبی مانند جمع‌آوری ضایعات و تکدی‌گری، نظافتچی، دست‌فروشی و... که درآمد اندکی دارد مشغول هستند.

- کارشناس مرکز دولتی: نوع کار خانواده‌های اونا معمولاً کاری هستش که توی همین مایه‌هاست. نمی‌تونن بگی شغل رسمی و معتبری دارن. قاعدتاً یا بیکارن یا همین جور دست‌فروشن یا از این طریق امرارمعاش می‌کنن. در برخی خانواده‌ها، والدین به‌دلیل جراثمی مانند فروش مواد، در زندان به‌سر می‌برند و تأمین معیشت برعهده سایر اعضای خانواده است.

- کارشناس مرکز دولتی: والدین این بچه‌ها بیکارن، یا به فروش مواد مشغولن. یا این بچه‌ها پدرایی دارن که تو زندانن. مادرهایی از طریق روابط نامشروع ممکنه کسب درآمد کنند.

آسیب‌های اجتماعی خانواده: خانواده‌های کودکان خیابانی بیشتر در حاشیه شهرها زندگی می‌کنند و به‌دلیل فقر مالی و فرهنگی در معرض انواع آسیب‌ها قرار دارند. فقر، اعتیاد، سرقت و

زندان، از مشکلات شایع خانواده‌های کودکان خیابانی است. گفته می‌شود که درصد بالایی از والدین کودکان خیابانی اعتیاد دارند و الکل مصرف می‌کنند. به گفته برخی کارشناسان، سرقت و اعتیاد در میان لک‌ها بیشتر از دیگران رواج دارد. مسئول یکی از مراکز دولتی می‌گوید:

- یه کسایی هستن. نمی‌دونم اصلاً با فرهنگ ما سنخیت ندارن واقعاً. زن حامله جنین تو شکمشو که هنوز به دنیا نیومده، فروخته. ما این آدم‌ها رو داشتیم اینجا. مصرف الکل و مواد به نسبت خانواده‌های دیگه به نظر من بیشتره. تحقیق نکردم، اما چیزی که دیدم و شنیدمو می‌گم. زندان و تن‌فروشی و... به نظر می‌رسه تو این جور خانواده‌هایی بیشتر باشه.

علل کارکردن کودکان

در بخش کمی مطالعه، به گفته حدود ۷۰ درصد کودکان دلیل کارکردن آن‌ها کمک به معاش خانواده و اجبار از سوی آن‌ها (۶۷/۲ درصد)، محیط بد خانه (۴۷ درصد) و حدود ۱۴ درصد بی‌سرپرستی بوده است (جدول ۴).

جدول ۴. علل کارکردن کودکان خیابانی

درصد	فراوانی	طبقه	
۷۰/۳	۴۵	کمک به معاش خانواده	
۱/۶	۱	تأمین مالی شخصی	
۷/۴	۳	ممانعت خانواده از تحصیل	علل کارکردن کودکان
۴۷	۳۰	محیط بد خانه	
۱۴/۱	۹	بی‌سرپرستی	
۶۷/۲	۴۳	اجبار خانواده	

علل کارکردن کودکان در شهر کرمانشاه: به عقیده کارشناسان، بافت شهر کرمانشاه کشاورزی است و صنعت در آن رشد چندانی ندارد. جوان‌بودن استان در کنار نبود زیرساخت‌های صنعتی سبب آسیب‌هایی مانند بیکاری و درنهایت شکل‌گیری رشد کودکان خیابانی می‌شود. از دیگر ویژگی‌های استان کرمانشاه که بر زندگی ساکنان و شکل‌گیری و رشد کودکان خیابانی تأثیرگذار است، می‌توان به مرزی بودن استان و وقایعی مانند سیل، زلزله و جنگ تحمیلی اشاره کرد. جنگ سبب بی‌خانمان شدن و مهاجرت بسیاری از خانواده‌ها به شهر

کرمانشاه یا شهرهای دیگر و در نهایت به حاشیه‌نشینی در این شهر منجر شد. بسیاری از این مهاجران نمی‌توانند جذب هسته مرکزی شهر شوند و در نهایت مجبورند در حاشیه‌ها ساکن شوند، به مشاغل کاذب بپردازند و در فقر زندگی کنند. در پی وقوع حوادثی مانند سیل، زلزله و جنگ بسیاری از کودکان بدون سرپرست شدند که این عوامل به خیابانی‌شدن برخی از این کودکان انجامیده است.

علل خانوادگی کار کودکان در خیابان: به عقیده بیشتر کارشناسان، خانواده در خیابانی‌شدن و کار کودکان نقش مهمی دارد. به اعتقاد کارشناسان، فقر عامل اصلی کارکردن و خیابانی‌شدن کودکان است و نیاز خانواده‌ها به درآمد، کودکان را برای کار به خیابان سوق می‌دهد. نابسامانی شرایط خانوادگی و جدایی و طلاق والدین نیز می‌تواند به فرار و خیابانی‌شدن کودک منجر شود. بحث گروهی کودکان: مهم‌ترین مشکلات بچه‌هایی که تو خیابون کار می‌کنی، مشکل مالیه. مشکلات دیگه هم بی‌مکانی و بی‌سرپرستی؛ مثلاً هیچ‌کس رو تو خونه‌شون ندارن، پدرشون معتاده و برای همین می‌زنه تو سرشون و می‌گه برید برام پول بیارید.

کارکردن کودکان در برخی خانواده‌ها سنت و وظیفه کودک محسوب می‌شود. از سوی دیگر، تعداد فرزندان در این خانواده‌ها زیاد است و والدین توانایی امرارمعاش کودکان را ندارند. در نتیجه از کودکان به‌عنوان منبع درآمد استفاده می‌کنند. گفته می‌شود بیشتر خانواده‌های کودکان خیابانی پرجمعیت هستند و ممکن است تا ۱۰ فرزند هم داشته باشند. کارشناس مرکز دولتی: اینها می‌گن بچه هست باید کار کنه و درآمد به‌دست بیاره. پدر معتاده یا زندانه یا بیکاره. این بچه موظفه کار کنه.

در مواردی نیز کودک خود را مسئول می‌داند و در سن کم شروع به کارکردن می‌کند. برخی کودکان نیز به دلایل مختلف نزد اقوام خود زندگی می‌کنند که آن‌ها را به کار در خیابان و... مجبور می‌کنند.

بحث گروهی کودکان: اونایی که می‌ومدن اینجا، خونواده داشتن. خود خونواده‌ها می‌فرستادنشون برای کار. ۲ تا پسر اومدن اینجا، پدر و مادرشون مرده بودن. بعد خونه عموشون بودن. عموشون می‌گفت برین سر چهارراه مثلاً شیشه پاک بکنین و آدامس و دستمال بفروشین.

خشونت به زنان و کودکان مشکلی شایع در خانواده کودکان خیابانی است. هرچند بیشتر این خشونت‌ها جسمی و روانی است، مواردی از خشونت جنسی نیز گزارش شده است. خشونت به کودکان و نابسامانی‌های دیگر خانواده مانند طلاق والدین می‌تواند به فرار کودک از خانه و خیابانی شدن او منجر شود.

بحث گروهی کودکان: یکی هست که پدرش مواد می‌کشد. بعد فاز می‌گیردش به دختر ۱۲ یا ۱۴ ساله تجاوز می‌کند.

به عقیده کارشناسان، فرهنگ خاص اقوام کولی کرمانشاه از علل عمده خیابانی شدن کودکان است. در میان قوم کولی، به تحصیل کودکان توجهی نمی‌شود و کار کودکان یک سنت است. کودکان در سن پایین ازدواج می‌کنند و زنانی که در سن پایین ازدواج کرده‌اند باید خرج خانه را بدهند.

کارشناس مرکز دولتی: چیزی که بین کولی‌ها رسمه اینه که پسرو بفرستیم سر کار یا دختری توی همون سن پایین شوهر بدیم. دختر مدرسه نمی‌خواد و باید کار کنه. بین خانواده قوم کولی کار کودکان عیب نیست و کودک از هفت سالگی کار می‌کنه. اصلاً دختری که به ۹ سالگی می‌رسه به اجبار ازدواج می‌کنه و جایی هم ثبت نمی‌شه و باید سرپرست اون خانواده باشه؛ یعنی مرد بشینه خونه و اون خانم مثلاً با تن‌فروشی یا گدایی کردن سر چهارراه یا سوءاستفاده بتونه کسب درآمد کنه.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش، به بررسی وضعیت جمعیت‌شناختی، کار و عوامل مرتبط با خیابانی شدن کودکان در شهر کرمانشاه و خانواده‌های آن‌ها در سال ۱۳۹۵-۱۳۹۶ پرداخته شد. مطالعات انگشت‌شماری درباره کودکان خیابانی شهر کرمانشاه صورت گرفته است، اما پژوهش حاضر، تنها مطالعه‌ای است که از روش کمی و کیفی برای ارزیابی وضعیت جمعیت‌شناختی و کار کودکان خیابانی کرمانشاه استفاده کرده است.

بخشی از جمعیت‌شناختی و کار کودکان خیابانی و خانواده‌های آن‌ها در شهر کرمانشاه با نتایج مرتبط در مطالعات سایر شهرهای کشور مشابهت بسیاری دارد. براساس یافته‌های مطالعه

حاضر، بیشتر کودکان خیابانی کرمانشاه پسر هستند (۹۲/۲ درصد). بیشتر کودکان (۶۲ درصد) نیز ترک تحصیل کرده‌اند یا کاملاً بی‌سوادند. همچنین اغلب کودکان خانواده دارند و شب را با آن‌ها یا بستگان سپری می‌کنند (۸۱ درصد). بیشتر آن‌ها نیز به خانواده‌هایی با وضعیت اجتماعی-اقتصادی نامطلوب تعلق دارند که تابلوی غالب آن بی‌سوادی، تحصیلات پایین پدر و مادر و بیکاری (۷۸ درصد) و مشاغل کم‌درآمد پدران است. مانند اغلب شهرها، بیشتر کودکان به مشاغلی مانند دست‌فروشی (فروش آدامس، گل، دعا، لنگ و...)، شیشه‌پاک‌کنی، واکس‌زنی و جمع‌آوری ضایعات می‌پردازند. همچنین مانند سایر شهرها بیشتر کودکان (۷۰ درصد) علت کارکردن خود را کمک به معاش خانواده عنوان کرده‌اند. یافته‌های کیفی مطالعه با یافته‌های کمی هماهنگی دارد و ترکیب جمعیت‌شناختی کودکان خیابانی کرمانشاه و خانواده‌های آن‌ها را که از نمونه‌های کمی به‌دست آمده است تأیید می‌کند. یافته‌های یادشده با نتایج فراتحلیل مطالعات قبلی (وامقی و همکاران ۲۰۱۴) و مطالعات جدیدتر (افشانی و همکاران، ۱۳۹۱، احمدخانی و همکاران ۲۰۱۴ و تبریزی و همکاران، ۱۳۹۰) مطابقت دارد. همچنین این یافته‌ها با نتایج جمعیت‌شناختی کودکان خیابانی در بسیاری کشورهای دیگر جهان هماهنگ است (آدرینتو، ۲۰۰۰، واله و دونا، ۲۰۰۳ و علی، ۲۰۰۴). نکته مهم در ویژگی‌های جمعیت‌شناختی کودکان خیابانی کرمانشاه این است که برخلاف بسیاری از شهرهای کشور که بخش قابل‌توجهی از کودکان خیابانی آن‌ها را کودکان افغان تشکیل می‌دهند (وامقی و همکاران، ۱۳۹۴، تبریزی و همکاران، ۱۳۹۰ و وامقی و همکاران، ۱۳۸۸) به‌دلیل ممنوعیت اقامت مهاجران افغان در کرمانشاه، همه کودکان خیابانی شهر کرمانشاه ایرانی هستند و عمدتاً از سه قومیت کولی، لک و کرد تشکیل شده‌اند. این یافته برخی ادعاها را مبنی بر اینکه کودکان خیابانی در ایران عمدتاً کودکان مهاجر هستند رد می‌کند. به عبارت دیگر اگرچه در برخی شهرهای کشور بسیاری از کودکان خیابانی افغان هستند، این مسئله تنها منحصر به کودکان افغان نیست.

برخی اطلاعات جمعیت‌شناختی کودکان در این مطالعه نشان‌دهنده شیوع بسیاری است. از جمله بیکاری پدران (۷۸ درصد) که در مقایسه با بسیاری از مطالعات کودکان خیابانی کشور بالاتر است. فراتحلیل نتایج مطالعات کودکان خیابانی کشور در سال ۱۳۸۵ (وامقی، ۱۳۸۸)

نشان می‌دهد حدود ۲۳ درصد پدران کودکان خیابانی بیکار هستند. اگرچه نرخ بیکاری در سال‌های اخیر افزایش یافته است، بالاترین شیوع بیکاری پدران در این فراتحلیل (۸۰ درصد) متعلق به مطالعه کودکان خیابانی در شهر کرمانشاه است (کاظمی، ۱۳۸۲). همچنین نتایج مطالعه، نشان‌دهنده شیوع بالای اعتیاد در والدین کودکان خیابانی کرمانشاه است؛ به طوری که ۷۵ درصد پدران و ۲۲ درصد مادران یا در حال حاضر مصرف‌کننده مواد هستند یا در گذشته بوده‌اند. این داده‌ها بالاتر از نرخ شیوع در بسیاری از مطالعات قبلی است که براساس متاآنالیز یافته‌های آن‌ها ۴۴/۴ درصد پدران و ۲۲ درصد مادران سابقه مصرف مواد دارند (وامقی و همکاران، ۱۳۹۰). اگرچه در این مطالعه عمدتاً کودکان به دلیل کمک به تأمین معاش خانواده در خیابان هستند، به گفته بسیاری از آن‌ها (۴۰ درصد) شرایط بد خانه سبب کارکردن آن‌ها شده است. سابقه فرار کودکان از خانه (۶۵ درصد) که عمدتاً به دلیل آزار کودکان و وضعیت اقتصادی نامطلوب خانواده بوده است، در این مطالعه شیوع بسیاری دارد. به طور کلی یافته‌های کمی و کیفی مطالعه نشان‌دهنده شیوع بالای اعتیاد، بیکاری و فقر، طلاق و نابسامانی خانواده‌های کودکان خیابانی است.

مجموعه یافته‌های فوق نشان‌دهنده آشفتگی و وضعیت بسیار نامطلوب شرایط اجتماعی و اقتصادی خانواده‌هاست که در کنار یکدیگر زمینه‌ساز خیابانی‌شدن کودکان است. این یافته نیز با یافته‌های مطالعات پیشین و سایر کشورها که بر نقش مجموعه‌ای از نابسامانی‌های درون خانواده و فقر اقتصادی در خیابانی‌شدن کودکان دلالت دارد هماهنگ است (وامقی و همکاران، ۱۳۹۱، افشانی و همکاران، ۱۳۹۱، تبریزی و همکاران، ۱۳۹۲، کایرانگا و کاشما، ۲۰۱۴ و مرت و کاداوغلو، ۲۰۱۴). باید توجه داشت که شهر کرمانشاه در تابستان ۱۳۹۶ یکی از بالاترین نرخ‌های بیکاری (۱۸ درصد) را براساس داده‌های مرکز آمار ایران داشته است (خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۶). به علاوه، جنگ و مهاجرت از شهرها، روستاها و استان‌های مجاور به ایجاد مناطق حاشیه‌ای در این شهر منجر شده که زمینه‌ساز فقر و آسیب‌های اجتماعی در مناطق حاشیه‌ای بوده است.

برخی مطلعان در این مطالعه، بخشی از عوامل خانوادگی خیابانی‌شدن کودکان را به ویژگی‌های خاص قومی کودکان خیابانی کرمانشاه، به ویژه اقوام کولی، مانند سنت کارکردن

کودکان به‌ویژه دختران از سنین پایین، آشفستگی خانواده، شیوع بیشتر اعتیاد و مراقبت ناکافی از کودکان در خانواده نسبت می‌دهند. براساس نتایج مطالعه حاضر نیز حدود ۶۰ درصد کودکان خیابانی مطالعه حاضر پیش از ۱۰ سالگی وارد کار خیابانی شده‌اند که این مقوله تأییدی بر شروع به کار کودکان از سنین پایین است. مطالعات قبلی در شهر تهران، وجود رویه اشتغال کودکان و مشکلات اجتماعی در اقوام کولی را در مقایسه با دیگر گروه‌های کودکان خیابانی به‌ویژه خانواده‌های افغان تأیید می‌کند (وامقی، ۱۳۹۴).

برخی مشاغل کودکان خیابانی کرمانشاه در مطالعه حاضر شیوع بسیاری دارد. از جمله کارهای نیمه‌متعارف کودکان مانند جمع‌آوری ضایعات (۳۷/۵ درصد) و گدایی (۳۱/۳ درصد) یا مشاغل نامتعارفی مانند جابه‌جایی مواد (۱۸ درصد) یا رابطه جنسی برای دریافت پول و هدیه (۱۴ درصد) شیوع بیشتری از مطالعات قبلی دارد و در میان برخی اقوام نیز بیشتر مشاهده می‌شود. تفاوت در میان قومیت‌های مختلف می‌تواند ریشه در فرهنگ و سبک زندگی این اقوام داشته باشد. شناسایی این تفاوت‌ها نیز می‌تواند در ارائه راهبردهای متناسب برای کاهش کار کودکان به‌ویژه مشاغل غیرمتعارف راه‌گشا و هدایتگر برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران باشد. هرچند یافته‌های کمی و کیفی این مطالعه درباره تفاوت‌های اشتغال کودکان یکدیگر را تأیید می‌کنند، حجم نمونه مطالعه کمی برای نتیجه‌گیری درمورد یافته‌های شیوع پایین است و نتیجه‌گیری دقیق‌تر به مطالعاتی با حجم نمونه بالاتر نیازمند است.

از دیگر یافته‌های این پژوهش احتمال وجود باندهایی است که کودکان خیابانی را به کار می‌گیرند. برخی مطلعان به باندهایی اشاره کرده‌اند که این کودکان را سازمان‌دهی می‌کنند، به آن‌ها غذا و جای خواب می‌دهند و بخش مهمی از درآمد آن‌ها را از آن خود می‌کنند. در مطالعه کمی، حدود ۲۶ درصد کودکان به وجود کارفرما اشاره کرده‌اند، اما تنها نزدیک به ۱۰ درصد آن‌ها گفته‌اند که بخشی از درآمد خود را به کارفرما می‌دهند. این یافته‌ها نشان می‌دهد گروه کوچکی از کودکان درآمد خود را در اختیار افرادی غیر از خانواده می‌گذارند و به احتمال نقش مؤثر باندها در کار کودکان خیابانی کرمانشاه تردید دارند. به‌علاوه یافته‌هایی مانند رساندن غذا به کودکان می‌تواند از سوی خانواده آن‌ها نیز انجام شود. با توجه به اینکه هیچ

مطالعه‌ای در کشور به بررسی نقش احتمالی این باندها پرداخته است، مطالعات بیشتر برای شناخت نقش این عوامل در کار کودکان خیابانی ضروری است.

نکته مهم دیگر مطالعه، مشکلات متعدد جسمی، روانی و اجتماعی است که این کودکان به‌طور روزمره با کارکردن در خیابان با آن مواجه می‌شوند. بخشی از این مشکلات مانند سرما و گرما (۷۸ درصد) ناشی از شرایط محیط کار و بخش دیگر آن به دلیل ارتباط نامطلوب مسئولان جمع‌آوری کودکان از خیابان است؛ به‌طوری‌که بخش قابل‌توجهی از کودکان (۴۱ درصد) با توهین و کتک‌خوردن از مأموران مواجه شده‌اند؛ یافته‌ای که در مطالعات پیشین در شهر تهران نیز تأیید شده است (وامقی، ۱۳۹۰).

مهم‌ترین محدودیت این مطالعه حجم پایین نمونه کمی کودکان خیابانی است. همچنین در این مطالعه، نمونه‌گیری تنها از کودکانی صورت گرفت که در پاتوق‌های باز خیابان کار می‌کردند و سایر پاتوق‌های احتمالی کودکان بررسی نشد. به این دلیل، مطالعاتی با حجم نمونه بالاتر و از سایر پاتوق‌های کودکان خیابانی در شهر کرمانشاه پیشنهاد می‌شود.

جمع‌بندی و پیشنهادها

کودکان خیابانی کرمانشاه به خانواده‌هایی با شرایط بسیار نامطلوب اجتماعی-اقتصادی تعلق دارند. شرایط نامطلوب اقتصادی، سنت کارکردن کودکان در خیابان، تحمل خشونت، مشکلات ناشی از جدایی والدین، اعتیاد سرپرستان و تلاش برای کسب معاش و تداوم حیات، کودکان را از خانواده‌های آشفته آن‌ها به کارکردن در خیابان سوق می‌دهد. البته کودکان در خیابان نیز در معرض آسیب‌های متعدد دیگری قرار می‌گیرند و خشونت مضاعفی را از سوی جامعه و سازمان‌هایی که مأموریت اصلی آن‌ها حمایت از شهروندان از جمله کودکان خیابانی است، متحمل می‌شوند. از آنجا که خیابانی‌شدن کودکان در کرمانشاه نتیجه ترکیبی از مشکلات اقتصادی کلان، بیکاری و فشار اقتصادی بر خانواده‌ها، عوامل فرهنگی و نابسامانی‌های خانوادگی مانند اعتیاد و خشونت است، هرگونه برنامه‌ریزی برای کاهش کار کودکان در خیابان و پیشگیری از ورود بیشتر آن‌ها به کار خیابانی، باید به همه این عوامل توجه کرد. به این دلیل، توجه به نیازهای اولیه و ضروری اقتصادی، همچنین دقت در اشتغال و بیکاری سرپرستان این

خانواده‌ها، کاهش و کنترل وضعیت اعتیاد در خانواده‌ها و بسترسازی‌های فرهنگی برای ترویج و دسترسی بیشتر به تحصیل در مقابل کار، همچنین توجه به مشکلات محله‌های حاشیه‌ای که این خانواده‌ها در آن زندگی می‌کنند، برای کاهش کار کودکان در خیابان به‌طور هم‌زمان ضروری به‌نظر می‌رسد.

از آنجا که بسیاری از برنامه‌های رفاهی و اقتصادی برای مؤثر واقع‌شدن به زمان قابل‌توجهی نیاز دارد و سیر شرایط اقتصادی کشور حکایت از شدت‌گرفتن اوضاع اقتصادی نامطلوب گروه‌های آسیب‌پذیرتر دارد، ضروری است تا به‌منظور بهبود کیفیت زندگی کودکانی که در خیابان به کار مشغول هستند، برنامه‌ریزی‌های کوتاه‌مدت نیز مدنظر قرار بگیرد. استفاده از تجربه‌های سازمان‌های مردم‌نهاد در جلب اعتماد کودکان برای مراجعه به مراکز باز و تقویت و افزایش مراکزی که کودکان در طول روز برای استفاده از غذای گرم و محافظت از سرما، کسب آموزش‌های بهداشتی، تحصیلی و مراقبت فردی به آن مراجعه کنند، همچنین ممانعت جدی از برخوردهای نامطلوب مأموران جمع‌آوری با کودکان و آموزش رفتار با کودکان خیابانی به نیروهای انتظامی از عوامل ضروری بهبود شرایط کودکان در خیابان است. همچنین کمک به کنترل خشونت و کاهش مشکلات ناشی از مصرف مواد مخدر و الکل در خانواده‌های کودکان خیابانی می‌تواند در کاهش مشکلات کودکان مؤثر باشد. یافته‌های این پژوهش را می‌توان در سازمان‌های دولتی و مردم‌نهاد مرتبط با کودکان خیابانی به‌منظور برنامه‌ریزی برای بهبود شرایط کار و زندگی کودکان و خانواده‌های آن‌ها به‌کار گرفت.

منابع

- افشانی علیرضا و همکاران (۱۳۹۱)، «تحلیلی بر وضعیت کودکان خیابانی و کار در شهر اصفهان»، *جامعه‌شناسی کاربردی*، شماره ۲۳: ۸۵-۱۰۲.
- ایمانی، نفیسه و نرسیانس، ایمیلیا (۱۳۹۱)، «مطالعه انسان‌شناسانه پدیده کودکان کار خیابانی در شهر کرج»، *مسائل اجتماعی ایران*، دوره ۳، شماره ۱: ۳۲-۷.
- پاسدار، یحیی و همکاران (۱۳۹۳)، «بررسی وضعیت تغذیه‌ای کودکان کار در شهر کرمانشاه در سال ۱۳۹۱»، *مجله دانشگاه علوم پزشکی سبزوار*، شماره ۴: ۶۰۴-۶۱۲.

- تبریزی، غلامرضا و همکاران (۱۳۹۲)، «بررسی وضعیت کودکان در سن تحصیل خیابانی شهر مشهد»، **فصلنامه مددکاری اجتماعی**، شماره ۶-۷: ۴۹-۵۵.
- حسینی، حسن (۱۳۸۴)، «وضعیت کودکان کار و خیابان در ایران»، **فصلنامه رفاه اجتماعی**، شماره ۱۹: ۱۵۵-۱۷۳.
- خبرگزاری مهر (۱۳۹۶)، مدیرکل بهزیستی استان کرمانشاه مطرح کرد: وجود ۷۰۰ کودک کار و خیابانی در شهر کرمانشاه، <https://mehrnews.com/news/3774172>.
- خیری حسن، محبوبه؛ خدابخشی کولایی آناهیتا و تقوایی داوود (۱۳۹۵)، «تفاوت پرخاشگری و اضطراب در کودکان کار با و بدون سوءاستفاده جنسی»، **پرستاری کودکان**، شماره ۲: ۱۰-۱۵.
- کاظمی، سعید (۱۳۸۲)، **فرار کودکان خیابانی پسر در سنین ۷ تا ۱۸ ساله شهرستان کرمانشاه در سال ۱۳۸۲**، دفتر امور آسیب دیدگان اجتماعی معاونت امور اجتماعی سازمان بهزیستی استان کرمانشاه.
- وامقی، مروئه و همکاران (۱۳۸۸)، «مرور نظام‌مند مطالعات کودکان خیابانی در دهه اخیر در ایران (فقر، عامل خطر خیابانی‌شدن کودکان)»، **فصلنامه علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی**، شماره ۳۵: ۳۳۷-۳۷۸.
- وامقی، مروئه و همکاران (۱۳۹۰)، «مرور نظام‌مند مطالعات کودکان خیابانی در دهه اخیر در ایران: عوامل خانوادگی مرتبط و پیامدها»، **مسائل اجتماعی ایران**، شماره ۱: ۱۳۵-۱۶۶.
- وامقی، مروئه و همکاران (۱۳۹۲)، ارزیابی سریع وضعیت کودکان خیابانی در شهر تهران، ۱۳۹۲ (علل و خطرهای کار کودکان خیابانی)، **مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران**، شماره ۱: ۳۳-۵۷.
- Ahmad Khaniha A. et al. (2014), Familial Characteristics Ofstreet Childrn in Iran **Iran J Psychiatry Behav Sci**, No. 2: 86-89. (In Persian)
- Ali, M. et al. (2004), Street Children in Pakistan: A Situational Analysis of Social Conditions and Nutritional Status **Socialscience and Medicine**, No. 8: 1707-1717. (In Persian)
- Aptekar, L. (1994), Street Children in the Developing World: A Review of Their Condition **Cross-Cultural Research**, No. 28: 195° 224. (In Persian)

- Aptekar, L. (1988), Colombian Street Children: Their Mental Health and How They Can be Served **International Journal of Mental Health**, No. 3: 81-104. *(In Persian)*
- Consortium for Street Children. (2015), **Consortium for Street Children Working Paper 2015, Do I Count if You Count Me?** Available At: https://streetinvest.org/sites/default/files/files/csc_do%20i%20count%20if%20you%20count%20me.pdf
- Kayiranga, G., and Mukashema, I. (2014), Psychosocial Factor Of Being Street Children In Rwanda , **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, No. 140: 522-527
- Lemba, M. (2002), **Rapid Assessment Of Street Children In Lusaka, Fountain Of Hope, FLAME, Jesus Cares Ministries, Lazarus Project, MAPODE (Movement of Community Action for the Prevention and Protection of Young People Against Poverty, Destitution, Disease And Exploitation)**, Zambia Red Cross Drop-In Centre, St. Lawrence Home of Hope, Mthunzi Center: University of Michigan.
- Mert, K., and Kadıdu, H. (2014), The Reasons why Children Work on the Streets: A Sample from Turkey **Children and Youth Services Review**, No. 44: 171-180.
- Roncevic, N., Stojadinovic A., and Batrnek-Antoni,c D. (2013), Street Children **Srpski Arhiv Za Celokup Lekarstvo**, No. 11-12: 835-841.
- University of California, San Francisco. (2014), **Global Strategic Information, Toolbox for Conducting Integrated HIV Bio-Behavioral Surveillance (IBBS) in Key Populations.**
- Veale, A., and Donl, G. (2003), Street Children and Political Violence: A Socio- Demographic Analysis of Street Children in Rwanda **Child Abuse and Neglect**, No. 3: 253-269.
- <https://isna.ir/news/96072111349/>.
- Vameghi, M. et al. (2014), The Socioeconomic Status of Street Children in Iran: A Systematic Review on Studies Over a Recent Decade , **Children Andsociety**, No. 5: 352-365. *(In Persian)*
- Vameghi, M. et al. (2014), Disadvantages of Being a Street Child in Iran: A Systematic Review , **International Journal of Adolescence and Youth**, No. 4: 521-535. *(In Persian)*
- Zarezadeh, T. (2013), Investigating the Status of the Street Children: Challenges Andopportunities **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, No. 84: 1431-1436. *(In Persian)*